

Imre László

AZ IRODALOMTUDOMÁNY LEHETŐSÉGEINEK ÉS
FELADATAINAK A KÉRDÉSÉHEZ

SZÉKFOGLALÓK
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAÁN

A 2007. május 7-én megválasztott
akadémikusok székfoglalói

Imre László

AZ IRODALOMTUDOMÁNY
LEHETŐSÉGEINEK ÉS
FELADATAINAK
A KÉRDÉSÉHEZ

Magyar Tudományos Akadémia • 2013

Az előadás elhangzott 2007. december 10-én

Sorozatszerkesztő: Bertók Krisztina

Olvasószerkesztő: Laczkó Krisztina

Borító és tipográfia: Auri Grafika

ISSN 1419-8959

ISBN 978-963-508-684-9

© Imre László

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia
Kiadásért felel: Pálinkás József, az MTA elnöke
Felelős szerkesztő: Kindert Judit
Nyomdai munkálatok: Kódex Könyvgyártó Kft.

Wesselényi Miklós 1833-ban *Balítéletek* című munkájában a közös érdekek felismerése és a kölcsönös megértés útján vélte elérhetőnek a nemzet emelkedését, amelynek legfőbb alapja és eszköze az európai és a nemzeti kultúrkinccs. Ezen tétel lassan kétszáz éve megingathatatlan, alkalmazása, hasznosítása mégis azóta várat magára. Holott a tudomány és a kultúra valóban nélkülözhetetlen bármely nemzet talpra állásához, a kultúrával foglalkozó humán tudományok pedig olyan közösségi, szellemi, etikai nivó elérésének a feltételei, amely nélkül gazdasági előrelépés sem képzelhető el. Kísérletek nyilvánvalóan történtek. Horváth János, a legnagyobb magyar irodalomtörténész például Trianon után olyan kultúraeszményt próbált kiformálni (Arany, Kemény, Gyulai nyomán), amely általános művelődési erőkoncentrációt és nemzeti gondolkodásbeli fordulatot igyekezett előkészíteni. Akik pedig (időben közelebről hozva példát) az 1950–60-as években a marxista-leninista koncepciótól (nem deklarált, de jól érzékelhető) eltéréssel fogalmaztak meg esztétikai elképzeléseket (és itt hadd emlékeztessenek egykori mesteremre, Barta Jánosra), azok nem pusztán teoretikus egyoldalúságok kiigazítására törekedtek, hanem a közgondolkodás, a szellemi élet legjobbjai által igényelt általánosabb korrekcióhoz járultak hozzá.

Egyáltalán, van-e hát az irodalomtudománynak nemzeti jellege és feladata? Induljunk el onnan, hogy bizonyos esetekben a természettudományoknak is van. Hallani arról, hogy miután a munkahelyi előrelépés és a hosszú távú karrier minél több publikációt, külföldi idézettséget, felgyorsított disszertációmegvédést ír elő, azok járnak jól, akik külföldi kutatóintézetekben (teszem azt) molekuláris biológiai, többé-kevésbé „elvont” témákban jutnak előre. Így aztán a speciálisan magyar érdekű növénynemesítési, a hazai viszonyok között létfontosságú talajgazdál-

kodási vagy állat-egészségügyi kutatások (amelyek legtöbbször több munkával, vesződéssel járnak) lassúbb előrelépést biztosítanak, és szükségképpen háttérbe szorúlnak. Ezek a munkálatok sem nélkülözhetik, nyilvánvalóan, a nemzetközi metodológiai és egyéb vívmányokat, bizonyos mértékig mégis nemzeti jellegű és funkciójú tudományosság ez az agráriumban.

A meteorológiában, a földtudományokban és sok más területen is elképzelhető tehát a legfrissebb külföldi eredményekkel lépést tartó, de hazai célzatú tudományos irányultság. Ennek tudatában különösen nehéz volna vitatni ennek a súlyát és értelmét az irodalomtudományban, a zenetudományban és más szellem-tudományokban, ha nem merülne fel olykor (és nem is alap nélkül) az az előítélet, hogy a nemzeti feladatvállaló irodalomtudósok lebecsülik, elhanyagolják a szak-tudomány friss eredményeinek a megismerését és hasznosítását, mintegy világirodalmi és módszertani tájékozatlanságukat igyekezvén leplezni nemzetpedagógiai ambícióikkal. Ki tagadhatná, hogy erre is akadhat példa, elvileg és történetileg azonban semmi nem igazolja azt a feltevést, hogy a nemzetcentrikus irodalom-magyarázat egyszersmind tudományosan megalapozatlan. Gyulai Pál, akit pedig szokás a konzervatív, sőt nacionalista irodalmi tudat képviselőjének állítani be, kora még élő legnagyobb tudósaitól tanult, Julián Schmidttől, Gustave Planche-től. Horváth Jánosról nem is beszélve, aki Párizsban Brunetiere-t hallgatta, és Dilthey-t olvasta. Axiómának tekinthető tehát, hogy a nemzetcentrikus irodalom-szemlélet párosulhat európai tudományos szinkronitással, mint ahogy a közösségi, nemzeti, erkölcsi értékrendet messze kerülő absztrakt tudományosság is lehet színvonalatlan és inadekvát, sőt haszon és eredmény nélküli.

Az irodalomtudomány nemzeti jellege azonban nemcsak ilyen tekintetben szembeötlő, megvannak ennek a következményei a szóhasználatnak, a fogalmaknak adott nyelvhez kötődő meghatározottságában is, amelyre már nehéz volna példát találni a kémiában vagy a műszaki tudományokban. Az angolok egy irodalomtörténeti korszakot és ízlést az akkor uralkodó királynőjükéről neveztek el (pl. viktoriánus regény), ezzel a kategóriával azután elég sokat bajlódtak a nem

angol nyelvű regényelmélet korifeusai. Bahtyin fogalmait sok esetben rosszul érti az orosz nyelvben és kultúrában járatlan teoretikus, mert Bahtyin ugyan a „szó” esztétikájáról beszél (ha magyarra fordítjuk a „szlovo” szót), ez azonban nem olyan jelentésű, mint a magyarban vagy a németben, mert mondát, dalszöveget, megszólalást is jelent (lásd Szlovo o polku Igorjeve = Ének Igor hadáról). A francia irodalomtudósokat sem nagyon feszélyezi, hogy a szimbolizmust a nyelv zenéiségével, Mallarmé esetében a képek vizuális asszociációjának a kapcsolódásával azonosítják, miközben más irodalmakban nem könnyű boldogulni ezzel a szimbólumok nélküli szimbolizmusfogalommal. Az egyes nemzeti kultúrák szaktudományossága tehát olyan eltéréseket mutat, amelyek elkerülhetetlenül az elméleti szövegeknek is (korlátozott mértékű) nemzeti arculatot adnak.

Ténynek vehető tehát, hogy mindenhol egyformán érvényes és teljességgel identifikálható tudományos szaknyelv nem is nagyon létezik az irodalomtudományban. (Nem véletlen, hogy a szakma német és francia óriásai ritkán értenek egyet, sőt talán ritkán értik egymást igazán.) Az irodalomtudománynak tehát nemcsak tematikája és funkciója, hanem a fogalomhasználata is sok tekintetben „nemzeti”. Ez azonban nemcsak hogy nem gyengíti, hanem éppen megerősíti a magyar kutatót abban, hogy csak a friss nemzetközi szakirodalom alapos elsajátításának a birtokában fogjon a nemzeti feladatokhoz, ahogy ez Gyulaitól, Horváth Jánostól, másoktól eltanulható már hosszabb ideje. A „helyi” megoldás nyilvánvalóan csak differenciált aránybeállításokkal érhető el, ezt igen találóan fogalmazza meg Szegedy-Maszák Mihály: „Nem hiszem, hogy segíti a magyar irodalom vagy művészet alkotásainak megértését, ha egyszerűen másik kultúrából vett címkével látjuk el őket, de az sem üdvös, ha nem veszünk tudomást nemzetközi összefüggésekről.”

A sok-sok érv és példa mellett, amely az irodalomtudomány nemzeti jellegét és feladatait bizonyítja, említendő lehet a műfajttörténet nézőszöge. Úgy tudjuk például, hogy annak a műfajnak, amelyet a régi magyar irodalomban históriás éneknek neveznek, nincs európai megfelelője. Hazai utóhatása annál inkább: Köl-

csey és Vörösmarty történelmi vízióiban éppúgy tovább él, mint Juhász Ferenc „eposz-dóm”-jaiban, ahogy a Toldi sem születhetett volna meg Ilosvai, az Egri csillagok meg Tinódi Lantos Sebestyén nélkül. Tehát egy speciálisan magyar műfaj több száz év epikájának jellegét és nemzeti önszemléletét szabta meg. Elégge ismeretes tény, hogy a két világháború közötti magyar szociográfia, majd ennek a 20. század második felében megújuló változata (*Anyám könnyű álmot ígér*) szintén elégge társtalan műforma európai összehasonlításban. Az sem sokat ért a magyar posztmodernből, aki Esterházyt Wittgenstein- és más analógiákra redukálja a magyar epikafejlődés (Mikszáth) műfaji egyediségének variációi nélkül. Az irodalomtudománynak tehát van nemzeti jellege, de speciális 20., sőt 21. századi funkciója is.

Más kérdés, hogy tudományszakunk nem él a kor kínálta presztízszyerő alkalmakkal. Köz hely immár, hogy a 21. században nem (vagy nem elsősorban) katonai tömbök állnak szembe egymással, hanem (és nagyot nézne ennek láttán a felvilágosodás sok bölcselője) kultúrák és vallások mentén támadnak fenyegető konfliktusok, merényletek, amelyek kezelésére, kivédésére már régen elégtelenek fegyverek, radar, komputer stb. Sokan és sokféle érvelnek amellett (tehát nemcsak Fukuyama immár bestsellerré váló könyve), hogy nem politikai rendszerben kell keresni a gazdasági siker okait, hanem az erkölcs, a kultúra, a vallás szférájában. Ez a csakugyan 21. századi felismerés is bátorítólag hathatna a 19. század óta vészes kisebbségi érzéstől szenvedő szellemtudományokra, hiszen jelentőségük nyilvánvalóan megnő, vagy legalábbis meg kellene nőnie, ha az emberiség helyesen ismerné fel az érdekeit. Természetesen e nagy és inkább igényelt, mint megtapasztalt folyamatnak a magyar irodalomtudományra nézve sok direkt és indirekt következménye lehetne. Eddig szűkösen nemzetinek vélt témák, mint a szomszédos országok magyar kultúrájának tanulmányozása, miért ne szolgálhatna modell gyanánt öt világrész minoritásainak a kutatásához, hiszen a nyelvi, etnikai, vallási kisebbségek kulturális identitásának garantálásától humánus és eredményes előbbrejutás remélhető. Sok fejlődéstörténeti kérdés is megoldásra vár még, például olyanok, amelyek a magyar kultúra mellett a világkultúra törvényszerűs-

geit firtatják. Centrum és periféria dialektikája mutatkozott meg abban, ahogy az európai próza élére törtek az oroszok a 19. század második felében, holott száz évvel korábban nem voltak tényezői az európai irodalomnak. A 20. század utolsó harmadában hasonló módon jut kiemelt funkcióhoz a dél-amerikai regény. Természetesen az elméleti vizsgálódások jelentőségét sem szabad lebecsülni, már csak azért sem, mert köztudott, és legújabbán Dávidházi Péter és S. Varga Pál kitűnő monográfiái is igazolják, hogy már a 19. században milyen létfontosságú esztétikai, etikai, kritikai, közösségi, művelődési dilemmák exponálásához segítettek hozzá teoretikus kérdésfeltevések.

Talán mondani is felesleges, hogy megújulás és folyamatosság változó aránya is régi kísérőjelensége a szellemtudományoknak, szemben az innováció természet-tudományokban tapasztalható dominanciájával. A megszakítottság és a kontinuitás aránya és hatálya éppúgy vitatott volt a szellemtörténet vagy a strukturalizmus korában, mint manapság. Ma már az is világos, hogy az 1989-es rendszerváltozás korántsem volt olyan természetű cezúra, mint hinni lehetett. Részben azért, mert az úgynevezett marxista irodalomszemlélet nem egy csapásra, hanem folyamatosan veszítette el kizárólagosságát, és bár deklaráltan 1989-ig megmaradt a kívánalom szintjén, már az 1960–70-es évek fordulóján, a strukturalizmus divatja idején megjelenhettek nem marxista szellemű munkák. Részben azért, mert a rendszer-váltás után nyugat-európai és észak-amerikai fórumokon nagyon is erősek maradtak a marxizmus pozíciói.

Igaz az is, hogy a rendelkezésre álló nagy monografikus feldolgozások többsége a szocialista korszakból való. Sietve hozzá kell tenni, hogy történetek-történelem kísérletek „új spenót” írására, és azt is, hogy Klaniczay, Szauder, Sőtér, Szabolcsi munkáiban sokkal kevesebb az önkényesség vagy a torzítás, mint a szellemtörténet vagy a dekonstrukció egy-egy vehemensebb képviselőjénél. Különben is tisztázatlanok az „újírás”, az „átértékelés” kritériumai. Hogy megint lesznek „tülkapások”, várható volt. Hogy Gorkij vagy József Attila íróóriás marad, bár kommunistának vallották magukat, hamar kiderült. De tartósan mégsem

volna szerencsés együtt élni azzal, hogy Wass Albertet a jóval magasabb Tamási Áron fölé emelik, vagy hogy Márai Sándornak egy, a gyengébb Herczeg Ferenc művek szintjén álló kisregényét, *A gyertyák csonkig égnek*et külföldi bestsellerlistákon elért előkelő helyezése miatt komoly irodalmi értéknek fogadjuk el.

Több nagy irodalomtörténeti probléma megoldatlansága viszont zavarhatja az oktatás eredményességét. A Petőfi-kérdésben, amelyben Salamon Ferenc óta csapnak össze a konzervatív és a baloldali-forradalmi állásfoglalások, ma a politika nem ír elő kötelező értékelést. (Ahogy Ezra Poundról szólva mindig előkerülnek megrovólag fasiszta szimpátiái.) Petőfi osztályharcos korlátoltsága, a kiváltságos osztályok elleni gyűlölete (Széchenyi elleni kifakadásai) nyilván nem befolyásolja költői megítélését, hatástörténetében viszont már mellőzhetetlen eszmei-politikai interpretálása.

Ilyen és hasonló esetekben a versenyben-vitában álló irányzatok valamelyikétől megbízható megoldás nem minden esetben várható, tanácsos tehát alapkérdésekhez térni vissza. Ismeretes módon (leggyakrabban Horváth Jánosnak az irodalmi alapviszonyra vonatkozó definícióját szoktuk idézni) az irodalom nem más, mint írók és olvasók kapcsolata művek révén. Ennek megfelelően az irodalom vizsgálói hol a szerzőre, hol a műre, ritkább esetben a befogadóra koncentráva közelítenek eme hármassághoz, és ennek felváltva megfeleltethetők az irodalomtudomány nagy korszakai. A pozitívizmus a szerzővel, annak életrajzával, a társadalmi, gazdasági körülményekkel foglalkozott. A szellemtörténet is az íróra és a korszellemre ügyelt. A fenomenológia, az orosz formalisták, a strukturalizmus a műalkotást tekintette vizsgálandónak. A hermeneutika, a recepcióesztétika pedig a befogadó élményét, a megértésben realizálódó művet.

Bizonyos metodikák, például a műfaj történet, egyszerre van tekintettel a műre, az íróra és az olvasóra. Emellett adekvát irodalmi kategóriákkal él, és nem kell lemondania az érték fogalmáról sem. Írókat és kort nem szoríthat háttérbe, mert a magyar irodalomban különösen sűrűn válik műfajalakító, műfajteremtő tényezővé a törté-

nelmi szituáció. Enélkül aligha dönthető el Arany Bach-korszakbeli balladáinak vagy Illyés, Németh László, Sütő András történelmi drámáinak alkata, műformája, jelentésvilága. A reformkor igénye a honfoglalási eposzra éppúgy a nemzeti identifikáció folyamánya, mint a történelmi regény feleledése a két világháború között (Móricz: *Tündérbkert*; Kós Károly: *Országépítő*; Kodolányi: *A vas fia*; Sárközi György: *Mint oldott kéve* stb.). Az úgynevezett műközpontú elméletek tanulságait is hasznosítja a műfaj történet, amennyiben egy új modor és művészi eszközkészlet megjelenését egy megelőző formahagyomány meghaladásával hozza összefüggésbe. Amikor Petőfi *A helység kalapácsával* a *Zalán futása* némelyik elemét gúnyolja ki, akkor a patetikus eposzi formát és az ossziánizmust „takarítja el” egy új műfaji munkamegosztás útjából. Hasonló sokkoló hatása lesz majd Esterházy *Termelési regényének* a szocialista realizmus kimúlásának idején, szintén parodikus allúziók útján. A recepcióelmélet és a műfaj történet tanulságai fonódnak össze akkor, amikor a befogadó, ezúttal a kritika elvárásával magyarázzuk például a *Bánk bán* kultusz következményeit a 19. század derekán. Hasonló nemzeti tragédiák megszületését ösztönözték a Kisfaludy Társaság és az Akadémia felhívásai történelmi dráma írására. Ezen pályázatok kudarca, illetve ezen igény átsugárzó hatása más műfajokra tükröződik a *Buda halála* vagy a Kemény Zsigmond-regények tragikumfelfogásában.

Ilyesfajta, műfaj történeti elvű irodalomtörténet – természetesen – nem teszi feleslegessé a portrészzerű rendszerezést és az időrendi korszakolást. De nehezen képzelhető el szisztematizált irodalomtörténeti fejlődésrajz annak belátása nélkül, hogy a műfaji normák sugallatai évezredekken keresztül járultak hozzá ahhoz, hogy a spontán önkifejezés érvényes és alkalmas formát ölthessen. Ihletet és támpontot nyújtott az is, ha az író ragaszkodott a műfaji kategóriákhoz, de az is, ha eltért tőlük. Tehát a műfaj vonzó és taszító, kontinuos és diszkontinuos formában is inspiráló lehetett. Például az eposzra történő afirmatív allúzió a *Háború és béke*-ben éppúgy értékképzőnek bizonyult, mint az *Odüsszeiára* való ironikus-megkérdőjelező, lebontó rájátszás Joyce *Ulysses*-ében.

A műfajttörténet egyébként meglehetősen régi stúdium, ámde sokféle új felismeréssel és metodikával tehető elevenné, például a recepciótan továbbfejlesztett változataként az időben a hatás nyomában visszafelé haladva. Kemény Zsigmond egy-egy művét a posztmodernben felértékelődő önreflexivitás, az „önmagáról beszélő szöveg” mutatja érdekesnek, előremutatónak. Mikszáth epikatörténeti szerepét, az anekdota lehetőségeit Esterházy felől érezzük megnövekedni. Természetesen nemcsak arról van szó, hogy a ma felől olvassuk és értelmezzük újra a száz vagy kétszáz éve írtakat, hanem arról is, hogy ezek a felismerések valóságos irodalomtörténeti összefüggéseket igazolnak. Amikor a verses regényben, Arany János *Bolond Istókjában*, Arany László *A délibábok bősébe*n (mellesleg az elmúlt évek egyik nagy tehetsége, Térey János ezek nyomán keltette életre a szenzációs *Paulus*ban a verses regény műfaját) vagy Kuthy Lajos és Nagy Ignác 1840-es évekbeli, Suekövető műveiben a posztmodernre emlékeztető alakítási tendenciák (nyelvjáték, önreflexió, a valóságillúzió felmondása) mutatkoznak, akkor nem elsősorban azért ismerünk rá ezekre a jegyekre, mert a posztmodern hatása alatt szemlélődünk, hanem arról van szó, hogy a magyar verses regény sok mindent vesz át Byrontól, Puskintól, akik meg Sterne *Tristram Shandy*jéből, akárcsak a posztmodern. Ennyiben tehát látszólag visszafelé vezet az út Nabokovtól Joyce-on át talán egészen Rabelais-ig, a kauzális sorrend azonban (természetesen) fordított.

Mindennek vizsgálata során azonban a magunk részéről nem mondanánk le a (Horváth János módjára értett) nemzeti fejlődéstörténet meghatározói-ról és a szerzői szándék figyelembevételéről sem. Az előbbiről már csak azért sem, mert a posztmodern azon értelmezőivel értünk egyet, akik szerint 1970 után az avantgard elvontságával, a felvilágosodástól számított haladáshit és szocialisztikus forradalmi gondolat absztrakt univerzalizmusával szemben a történetiség, az etnikai tradíció értékelődik fel. Az irodalomfejlődésnek nyilvánvalóan megvannak az általános mozzanata: a magyar írásbeliség éppúgy egyházi műfajokkal indul, mint a finn vagy az orosz (szentek legendái, imádságok, vallási himnuszok, prédikációk). De már más lesz Szent István vagy Gellért legendájának

szerepe nálunk a későbbiekben, mint az orosz hagiográfának, amelyből olyan „szent” nő ki Dosztojevszkij *Félkegyelmi*ájében Miskin herceg alakjában, aki Krisztusra is, Don Quijotéra is emlékeztet. Vagy egy másik példa: Eötvös József 1862-ban a Kisfaludy Társaságban elnöki megnyitójában arról beszélt, hogy lejárt már az ideje annak, amikor egy minstrel énekére egy vár minden hadra fogható férfia keresztes vitéznek állt. Ugyanekkor, az 1860-as évek első felében Lincoln elnök viszont egészen másképpen vélekedett az irodalom tömeghatásáról, amikor meglátva a *Tamás bátya kunyhója* íróőjét elcsodálkozott azon, hogy ez a kis asszony csinálta azt a nagy háborút. A szerzői szándék fontossága mellett meg az szól, hogy az írói önértés már magában értelmezés, tehát félre nem hárrítható jelentősége van. Ily módon Riceourrel szemben, aki az olvasást olyan pikniknek mondta, amelyre a szerző hozza a szavakat és az olvasó a jelentést, szívesen vennénk részt olyan pikniken, amelyen a szerző (mint e kérdésben nem meghatározó, de nem is illetéktelen vendég) jelentés hozására is lehetőséget kapna. (Ettől még nem válna a jelentés se véglegessé, se merevvé.)

Tisztában vagyunk azzal is, hogy a 20. század második felének tudományoságára általában is jellemző bizonyos instabilitás, amely már korábban is megfigyelhető volt a természettudományokban. Bohr, Einstein, Heisenberg a megfigyelő konstitutív szerepének hangsúlyozásával cáfolták a tudományos objektivitás hiedelmét. Megcsappant aztán a bizalom a társadalom, a történelem, a művészetek törvényszerűségei iránt is, amely a kritikai ítéletalkotás bizonytalanságának, sőt elvi lehetetlenségének deklarálásáig is elment. Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy bármily fordulatot is hozott Heisenberg bizonytalanságtétele, ez a legkevésbé sem akadályozta a műszaki-technikai előrejutást. Azért mert az elemi részecskék szintjén semmit sem állíthatunk teljes bizonyossággal, még nem deklarálták a fizika bukását. Mutatis mutandis: a nyelvkritika minden elméleti következtetését méltányolva is csak annyit mondhatunk, hogy lett légyen bármilyen megalapozatlan a műmagyarázat akár relatív objektivitásáról szóló vélekedés, ez nem vezethet az értelmezés és az értékelés megbénulásához.

A végső szó kimondásának igénye azonban valóban idegen korunktól, de ahogy minden relativitás és bizonytalanság dacára egyre jobb repülőgépek és hidak épülnek, ugyanúgy van szükség megbízható eligazításra a kultúra világában. Miközben a tudomány új eredményeinek és az oktatásnak a viszonya sem mentes a problémáktól. Látszólag egyértelmű, hogy minél hamarabb át kell áramoltatni a friss vívmányokat az oktatásba, azaz: korszerűsíteni, folyton újítani kell azt, amit tanítunk. Eme alapelv nem is vonható kétségbe, csakhogy főleg az elméleti stúdiók esetében elég sok utólag divatjelenésnek mutatkozó, ha nem is megalapozatlan, de egyoldalú felfogás tör előre, olykor igen fékezhetetlen lendülettel. Tulajdonképpen folyamatosság és megszakítottság dilemmájának (amelyről bevezetőben volt szó) más irányú értelmezése ez. Egészen fiatalkori élményem volt a strukturalizmus világméretű elterjedése. Ennek apostolai kétélytelenül hirdették a műértelmezés egzaktságát, mérhetőségét, a vizsgálati módszerek matematizálhatóságát. (Az egyébként konzervatív hírbe hozott Barta Jánosnak – már említett mesteremnek – is elszaporodtak verselemzéseiben a hangstatisztikák, és magam is írtam harminc évvel ezelőtt olyan regényelemzést, amelyben a szereplők mozgását, találkozásait táblázatba foglalva kerestem kompozíció és az alakteremtés összefüggéseit.) Akik tehát ekkoriban jártak egyetemre, és sokat hallottak mérhetőségről, matematizálhatóságról, talán ma is tanítják ezeket a régen megcáfolt tételeket. A kérdés tehát: kellett-e tanítani a strukturalista doktrínát 30–40 évvel ezelőtt? Első válasz: igen, mert ezek nem ismerése katasztrófális tájékozatlansággal, maradisággal lett volna egyenlő. Második válasz: ezen doktrína kétélytelen elfogadása utóbb tévtanok terjesztésének nem éppen dicsteljes szerepével feszélyezhette az embert. Így aztán: átvenni és tartózkodni, befogadó és kritikus lenni egyszerre, nem könnyű feladat. Sikamlós út ez, valamennyien tapasztalhattuk. Egy híres regényt és egy korábbi politikai szójárást idézve: Ha egyet előre lépünk, esetleg kettőt csúszunk hátra. Még az is előfordulhat, hogy megfordulunk, és arra indulunk el, amerre nem akartunk, és így jutunk oda, ahova szándékunkban állt.

